

Н. В. Харченко,

доцент, к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту, Полтавська державна аграрна академія

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИНАХ ПІДПРИЄМСТВ

*Досліджено праці вчених різних наукових шкіл, які вивчали поняття "фінансові відносини".
Обґрунтовано соціально-економічні функції держави у фінансових відносинах підприємств.*

*The labours explore of scientific different scientific schools, which studied notion financial
relations. A ground is done socio-economic functions of state in the financial relations of enterprises.*

Ключові слова: фінансові відносини, акціонерне товариство, соціально-економічні функції, держава.

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку трансформаційної економіки України відбувається модифікація способу координації фінансів на підприємствах як основних суб'єктах господарювання, переважно на тих, що не належать державі і здебільшого формують валовий внутрішній продукт країни. Ця трансформація якісно змінює процес досягнення економічної рівноваги як на макро-, так і на мікрорівні. Підвищення значущості фінансових відносин на рівні мікросуб'єктів приводить до виділення фінансового аспекту досягнення рівноваги підприємства.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета статті — виділити і обґрунтувати соціально-економічні функції держави у фінансових відносинах підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вітчизняна економічна думка дискусійними залишає питання про зміст, підлеглисть і причинні зв'язки основних компонентів, що ураховані на мікрорівні при ухваленні фінансових рішень. Західна економічна школа акцентує увагу на прикладних методах управління поведінкою підприємства і пропонує достатньо систематизований підхід, який не цілком задовольняє запит реальних господарюючих суб'єктів в умовах сучасної вітчизняної економіки і вимагає розвитку.

Процес розвитку і зміни фінансових відносин, що відбувається в Україні, являє собою складний процес явищ і тенденцій світового і національного характеру і є елементом більш загального процесу зміни економічної системи. Дослідження цих процесів має значне теоретичне і практичне значення.

Економічна система описується двома основними характеристиками: пануючою формою власності (приватна або державна) і основним способом координації (стихийний (ринковий) спосіб або централізоване планування). Відповідно в економічній теорії в даний час виділяються три типи економічних систем:

- ринкова економіка (приватна власність і стихійний (ринковий) спосіб координації);
- адміністративно-планова економіка (державна власність і централізоване планування);
- змішана економіка (переважно приватна власність і поєднання ринкового і державного регулювання).

Зміна економічних систем може мати різну динаміку, що спостерігається як протягом історії, так і в сучасний період. При цьому відбувається фактичне виділення двох типів періодів, межі між якими достатньо умовні і розмиті: органічного (нормальне функціонування системи в рамках одного з трьох типів) і критичного (перехідних).

Закономірності сучасної економіки формуються під впливом двох чинників: з одного боку, спадкоємності відтворення з колишніми умовами, з іншого — необхідності переважного розвитку нових відносин і форм.

Формування світового господарства, усупільнення виробництва, що зростає, в національному і міжнародному масштабах виявили кризу традиційної ринкової системи господарства. Нова генеральна тенденція, що виражена в економічній і політичній думці, була пов'язана передусім з посиленням свідомого, перш за все, державного регулювання економіки, що долає об'єктивні недоліки ринкового механізму, що не могло не призвести до модифікації пануючої економічної системи (ринкової економіки).

У зв'язку з цим (певною мірою умовно) можна виділити дві течії:

— прихильники мінімального втручання держави в ринкову економіку;

— представники економічних течій, які вважають, що ринкова економіка не в змозі ефективно або взагалі функціонувати без значної за масштабами економічної діяльності держави.

Між ними знаходиться широкий спектр концепцій, кожна з яких визначає економічну роль держави.

Учені країн Заходу серед чинників, які зумовлюють втручання держави в економіку, майже одноставно називають головні три:

— безробіття;

— соціальна незахищеність певних верств населення (соціальна вразливість ринкової економіки);

— необхідність задоволення потреб у так званих "суспільних товарах".

Більшість вітчизняних дослідників необхідність державного втручання в економіку пов'язують, насамперед, з недосконалістю ринку, які держава має компенсувати. Саме внаслідок неспроможності ринкової економіки розв'язувати ряд макроекономічних проблем, які вона сама породила, зростає роль державного регулювання, що здійснюється за допомогою економічних, правових та адміністративних заходів і важелів [2, с. 175—176].

Втручання держави у фінансові відносини здійснюється через грошово-кредитну систему, яка в ринковій економіці є її кровоносною системою.

Гроші — це особливий товар, еквівалент в умовах приватної власності, а саме формують державні фінанси.

Останні одержують широкий розвиток у найрізноманітніших формах свого прояву (відособлюються, формуються і взаємопов'язуються фінанси підприємств, страхування, особисті і державні фінанси). Відбувається процес взаємозумовленого розвитку продуктивних сил, виробничих відносин і в їхньому складі фінансових відносин між різними "центрами інтересів", що історично визначило вигляд і характерні риси сучасного суспільства.

На наш погляд, тенденції розвитку сучасної економіки, як у формі змішаної економіки, характерної для США, Західної Європи і Японії, так і у випадках економік України, Росії, країн Східної Європи і деяких інших держав світу, в рамках кожної національної економіки можуть бути подані як результуючий вектор дії агрегованих чинників: рівень і тенденції розвитку продуктивних сил, виробничих відносин і фінансових відносин. При цьому вектор фінансових відносин виокремлюється в самостійний вектор через свою специфіку і підвищений динамізм.

Кожний з інтегральних векторів, у свою чергу, є результатом взаємодії приватних векторів, що характеризують дану групу. Вектор фінансових відносин укрупнено розділяється на наступні складові: вектор державних фінансів, вектор корпоративних фінансів, вектор страхування, вектор особистих фінансів.

Фінансові відносини грають в указаній взаємодії провідну роль, виконуючи функцію зв'язуючої ланки і

організуючого початку, консолідуючи процеси, що відбуваються на різних економічних рівнях.

На відміну від продуктивних сил і виробничих відносин, фінансові відносини міняються найбільш динамічно і істотно, знаходячись з ними в тісній взаємодії, виконують роль каталізатора процесів розвитку, що відбуваються, в рамках будь-якої економічної системи.

Структура системи як сукупності зв'язків між елементами втрачає свою головну властивість — стійкість, відбуваються, постійні зміни, що стосуються їх змісту. Специфіка сучасної економіки виявляється в особливому стані рівноваги і вектора розвитку. Якщо будь-яка система характеризується специфічною, властивою саме їй рівновагою (стійким станом), то для ринкової економіки такий стан "протипоказаний". Трансформаційній економіці властива саме нестійкість, яка тільки і може забезпечувати нормальний хід необхідних перетворень.

В умовах розвитку ринкової економіки стан економічної рівноваги ще формується, це виявляється у формах, ще далеких від завершення процесу. Відповідно визначальний вплив на динамічне досягнення економічної рівноваги в рамках трансформаційної економіки будуть справляти фінансові відносини, що складаються.

З іншого боку, в умовах ринку модифікація фінансових відносин під впливом двох ключових процесів (зміни форм власності і способу координації та трансформації платіжного обороту) ускладнює досягнення економічної рівноваги та визначається специфічними чинниками: підвищеною мобільністю і активністю фінансових відносин, прискореним генезисом фінансів підприємств на базі державних фінансів і їхнім пристосуванням до існуючого ускладнення структури платіжного обороту.

Взагалі, економічні функції держави можна згрупувати за трьома напрямками.

1. Держава виступає як зовнішня сила щодо недержавних суб'єктів національної економіки, так чи інакше втручається в їх господарську діяльність, з метою їх регуляції у бажаному для суспільства напрямі. При цьому зберігається і навіть охороняється економічний і забезпечується правовий суверенітет приватних суб'єктів економіки, тобто йдеться про державне регулювання (управління) недержавного сектора економіки.

2. Безпосередня економічна (господарська) діяльність держави, в якій держава сама виступає суб'єктом власності й господарської діяльності, створює державний сектор економіки.

3. Державне регулювання національної економіки з метою її стабільного розвитку, досягнення максимальної ефективності, соціалізації і справедливості.

У більш розгорнутому визначенні до функцій сучасної держави можна віднести наступні.

Грошово-кредитна діяльність держави. Вона здатна дати поштовх економічному піднесенню, але може й підірвати економіку, призвести до її кризи і навіть хаосу.

Підтримка державою економічної стабільності на макrorівні й визначення пріоритетів розвитку національної економіки. Держава має можливість підтримувати

стабільне економічне зростання, свідомо виправляти похибки ринку, тобто коригувати й усувати недоліки саморегулювання економіки, доповнювати при цьому ринковий механізм неринковим.

Соціальна функція держави. Вона здійснюється за кількома напрямками:

- 1) розвиток системи державної освіти й охорони здоров'я;
- 2) прийняття законодавчих актів, спрямованих на забезпечення соціального захисту певних категорій населення;
- 3) державна політика зайнятості.

Функція демонополізації, підтримання конкурентного ринку і держава здійснює за допомогою законодавчих заходів.

Структурне регулювання — це довгостроковий вплив держави на процес відтворення, спрямований на вирішення проблеми реіндустріалізації, тобто перехід індустріалізації на вищий рівень відповідно до потреб нового стану науково-технічного прогресу, мінливих умов відтворення, зростаючого рівня інтернаціоналізації економіки.

Державне регулювання цін. Протягом усієї історії розвитку товарного господарства простежується вплив держави на ціни.

Механізм державного регулювання економіки можна визначити як систему засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних і правових функцій. Потужним регулятором економіки в сучасних умовах є державне замовлення на основі добровільного контракту, який укладає держава з виробником.

Правове регулювання державою господарських відносин. При державно-правовому регулюванні господарської діяльності всі реально існуючі відносини власності й інші економічні зв'язки між людьми стають загально визначеними правовими нормами, що підлягають обов'язковому виконанню. Відносини власності — каркас всієї економічної системи [2, с. 178—182].

В Україні формально процес корпоратизації в промисловості практично завершений. На підприємствах недержавної форми власності виробляється більше 80% промислової продукції, що можливо зіставити з обсягами продукції, які виробляються корпоративним сектором в країнах Західної Європи.

У цілому, можна констатувати, що домінуючим агентом на підприємствах, що ухвалює рішення про розподіл ресурсів і напрями економічного розвитку, стає власник (акціонер).

ПОЧАТКОВИЙ СТАН РЕЗЕРВІВ ЛІКВІДНОСТІ + ВИРУЧКА ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ + НАДХОДЖЕННЯ ВІД ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ + НАДХОДЖЕННЯ ВІД ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ =
ПОТОЧНІ ВИПЛАТИ В РАМКАХ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ + ІНВЕСТИЦІЇ + ПОГАШЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ (ОСНОВНА СУМА, ВІДСОТКИ) + ВИПЛАТА ДИВІДЕНДІВ + КІНЦЕВИЙ ОБСЯГ РЕЗЕРВІВ

Рис. 1. Рівняння фінансової рівноваги (базова модель)

Як відзначає проф. В. Дем'янюк, "суттєвого значення для подальшого розвитку інституту власності в Україні має: по-перше, створення (зміцнення) загальних основ інституту прав власності. По-друге, необхідна реструктуризація акціонерного капіталу. І, зокрема, створення на цій основі ефективного фондового ринку. Йдеться про створення самого ринку, його суб'єктів і об'єктів, перш за все акціонерних товариств і їхніх цінних паперів. Таким чином, не дивлячись на зовнішню видиму відвертість, в реальності сформувалася "закрита економіка", де крупний бізнес, що контролює реальну економіку, являє собою замкнуті для зовнішнього контролю структури. Умовою створення "відкритої економіки" і інститутів соціального контролю над використанням активів є приведення акціонерного капіталу у відповідність з реальним капіталом. Для цього необхідна...реструктуризація акціонерного капіталу" [1].

Зміна акцентів в умовах ринку на підприємство як основний господарюючий суб'єкт, пов'язане зі зростанням значущості процесів, що протікають на мікрорівні, приводить до підвищення ролі їхньої економічної рівноваги. У свою чергу, визначальну дію на досягнення економічної рівноваги в цих умовах справляють фінансові відносини, які виділяють і підкреслюють значення фінансової рівноваги господарюючого суб'єкта.

Розгляд рівноважного аналізу як моментального

ПОЧАТКОВИЙ СТАН РЕЗЕРВІВ ЛІКВІДНОСТІ + CASH-FLOW + НАДХОДЖЕННЯ ВІД ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ =
ІНВЕСТИЦІЇ + ПОГАШЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ (ОСНОВНА СУМА) + ВИПЛАТА ДИВІДЕНДІВ + ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВІВ

Рис. 2. Рівняння фінансової рівноваги (модифікація 1)

МОБІЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ РЕЗЕРВИ ЛІКВІДНОСТІ + САМОФІНАНСУВАННЯ + АКЦІОНЕРНИЙ (ПАЙОВИЙ) КАПІТАЛ + ПОЗИЧКОВИЙ КАПІТАЛ =
ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ ІНВЕСТИЦІЇ (ФІНАНСОВІ, РЕАЛЬНІ) + ПОГАЩЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ(ОСНОВНА СУМА) + ВИПЛАТА ДИВІДЕНДІВ + ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВІВ + ПОПОВНЕННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ

Рис. 3. Рівняння фінансової рівноваги (модифікація 2)

знімку економічної системи із заданими потребами, ресурсами і технологіями дозволяє перенести його на мікрорівень, де економічна рівновага, перш за все, зумовлюється фінансовою рівновагою, відповідно, потребами буде напрям використання фінансових ресурсів, для ресурсів — власне фінансові ресурси підприємства, а для технологій — процес ухвалення фінансових рішень.

Фінансова рівновага на підприємстві передбачає, що грошові надходження підприємства дорівнюють або перевищують потребу в капіталі для виконання поточних платіжних зобов'язань. Рівняння фінансової рівноваги можна подати в такому вигляді рис. 1 [3, с. 114].

Нерідко у процесі фінансового аналізу використовується не базова модель рівняння фінансової рівноваги, а її модифікація, в якій на боці вхідних потоків замість виручки від реалізації враховується чистий прибуток та амортизація (cash-flow), тоді як на боці вихідних потоків не враховуються поточні виплати в межах операційної діяльності [3, с. 114] рис. 2.

Амортизацію та прибуток (cash-flow) можна розглядати як джерела самофінансування підприємства. Надходження від фінансової діяльності (кредити банків, акціонерний, пайовий капітал) формують зовнішні фінансові джерела. Якщо витрати на здійснення поточної операційної діяльності перевищують виручку від реалізації, то у підприємства виникне дефіцит оборотних коштів, який слід буде покрити за рахунок інших джерел. Враховуючи викладені аспекти, можна сформулювати ще одну модифікацію рівняння фінансової рівноваги [3, с. 115] рис. 3.

Якщо фінансовий менеджмент підприємства неправильно розрахував строки залучення та використання капіталу або якщо вони порушені в результаті погіршення умов діяльності підприємства (зменшення обсягів реалізації, неврахування інфляції під час формування відпускних цін, високий рівень невиправданої дебіторської заборгованості, непередбачені штрафи за порушення податкового законодавства тощо), то фінансова рівновага порушується і підприємство не в змозі вико-

нати свої платіжні зобов'язання. Якщо неплатоспроможність є стійкою, то це є підставою для порушення справи про банкрутство підприємства.

Використання моделей фінансової рівноваги з метою забезпечення платоспроможності та ліквідності підприємства, що перебуває у кризі, спрямоване на збільшення вхідних грошових потоків та зменшення вихідних. Збільшення вхідних грошових потоків досягається за рахунок таких основних заходів:

- 1) мобілізація внутрішніх резервів самофінансування;
- 2) рефінансування дебіторської заборгованості;
- 3) стимулювання збуту основної продукції;
- 4) залучення додаткового ак-

ціонерного (пайового) капіталу;

- 5) одержання нових позик.

Вихідні грошові потоки зменшуються в результаті таких основних заходів:

- 1) зменшення поточних виплат у рамках операційної діяльності (зниження собівартості продукції);
- 2) реструктуризації кредиторської заборгованості;
- 3) перегляду дивідендної політики;
- 4) заморожування інвестицій.

ВИСНОВКИ

Система санаційних заходів, що ґрунтується на використанні моделей фінансової рівноваги в довгостроковому періоді, формує тактичний механізм фінансової стабілізації.

Оскільки економічна рівновага може бути представлена, з одного боку, як використання реальних ресурсів, а з іншого боку, фінансових, які опосередковано впливають на економічну рівновагу в реальному секторі, то фінансовою рівновагою в контексті цього підходу і дослідження, що проводиться нами, є такий режим функціонування фінансів підприємства, за якого забезпечується раціональна взаємодія фінансових компонентів або елементів фінансової системи підприємства, яка направлена на досягнення її загальної економічної рівноваги.

Література:

1. Дементьев В. Мотивация собственника и структуры экономической власти [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.instud.org
  2. Макаренко П.М., Мельник Л.Ю., Макаренко А.П., Мельник Л.Л. Економічна теорія — політекономічний контекст: навчальний посібник/П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, А.П. Макаренко, Л.Л. Мельник — 2-ге вид., доопрац. і допов. — Полтава РВВ ПДАА, 2010. — 211 с.
  3. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. — 412 с.
- Стаття надійшла до редакції 28.03.2011 р.*